

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

STRATEGIC PRIORITIES OF THE REGION'S DAIRY SUB COMPLEX DEVELOPMENT

Тарас БОЖИДАРНИК,
доктор економічних наук,
Луцький національний технічний університет

Taras BOZHYDARNIK,
Doctor of Economics,
Lutsk National Technical University

Розробка пріоритетів розвитку молокопродуктового підкомплексу окремих регіонів має відштовхуватися від основних напрямів розвитку АПК країни та результатів ретроспективного аналізу основних тенденцій виробництва й переробки молокосировини. Зміна доміант державної політики у сфері АПК в цілому та молокопродуктового підкомплексу зокрема зумовлена вступом України в СОТ, надмірною експансією на український ринок іноземних виробників, перманентним збільшенням диспаритету цін на промислову продукцію та продукцію АПК, високим рівнем зносу матеріально-технічної бази підприємств молокопродуктового підкомплексу. У працях вітчизняних вчених розглядаються актуальні проблеми інституціонального, інвестиційного та методичного забезпечення розвитку молокопродуктових комплексів окремих регіонів [1; 4-10], але не завжди враховуються історичні, природно-кліматичні та транскордонні чинники розбудови індустрії молочного скотарства й переробки молокосировини. Окремі регіони країни перебувають у різних природно-кліматичних зонах, що створює неоднакові передумови для розвитку окремих сегментів молокопродуктового підкомплексу. Метою статті є дослідження основних тенденцій розвитку молокопродуктового підкомплексу Волинської області та розробка стратегічних пріоритетів розбудови його основних сегментів у різних природно-кліматичних зонах та територіях, наближених до центрів підвищеної урбанізації.

Волинська область має сприятливі передумови для розвитку молокопродуктового підкомплексу. Це пояснюється розширенням в останні роки площ сільськогосподарських угідь, які виведені з обробітку й можуть бути використані як пасовища, потужним є сегмент особистих селянських господарств, спостерігається доволі високий рівень концентрації фінансових ресурсів саме у переробній сфері АПК Волинської області. Формування сприятливих фінансово-економічних умов для розвитку молокопродуктового підкомплексу вже в найближчій перспективі дасть можливість збільшити обсяги виробництва молока, розширити асортимент молочної продукції і тим самим сприяти соціально-економічному піднесенню сільських територій. Але для цього потрібна скоординована політика всіх гілок обласної влади, а також фінансово-економічних інститутів, тобто має формуватися політика розвитку молокопродуктового підкомплексу [2].

За період з 1990 по 2011 рік відбулися суттєві зміни в динаміці виробництва молока як сільськогосподарськими підприємствами, так і господарствами населення. Найбільш значні коливання мали місце у виробництві молока саме господарських формуваль. У 1990 році сільськогосподарські підприємства виробляли 572,6 тис. т молока, у 1995 – 236,8 тис. т, у 2000 – 101,6 тис. т, у 2011 – 71,7 тис. т (див. **рис.**). Такий низхідний тренд щодо виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами зумовлений економічною кризою 90-х років, унаслідок якої перестали функціонувати більшість великотоварних сільськогосподарських підприємств, а також високим рівнем за-

тратності тваринницької галузі в період макроекономічної стабілізації та фінансової кризи 2008 року. Зменшення обсягів виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами значно звузило якісну сировинну базу молокопереробного підкомплексу, оскільки особисті селянські господарства не мають належних умов для забезпечення необхідних технологічних і технічних нормативів виробництва, зберігання й первинної переробки сирого молока.

На відміну від сільськогосподарських підприємств, господарства населення у Волинській області за період з 1990 по 2005 рік невпинно нарощували обсяги виробництва молока, оскільки на початку 90-х років отримали можливість значно розширити площі пасовищ та покращити власну кормову базу. Якщо у 1990 році господарства населення виробляли 275,5 тис. т молока, то у 2005 його виробництво зросло до рівня 461,4 тис. т. За період з 2007 по 2010 рік обсяги виробництва молока у господарствах населення почали знижуватися, що пов'язано з підвищенням вимог переробних підприємств до якості молокосировини, що відразу відобразилося на закупівельній ціні в бік її зниження і відповідно не підвищувало мотивацію одноосібників до нарощення виробництва даного виду продукції.

Для аграрної Волинської області зниження закупівельних цін на молоко особистих селянських господарств відразу створює напруження в сільській місцевості, оскільки для багатьох селян продаж молока є одним з основних джерел виживання в непростих соціально-економічних умовах. Тому обласна виконавча й представницька влада приділяє значну увагу питанням регулювання регіонального ринку молока, щоб упереджувати прояви недобросовісної конкуренції та захищати селян від свавілля заготівельних організацій і великих молокопереробних підприємств.

Особливо обвальними за аналізований період були масштаби зменшення обсягів виробництва сирого молока в адміністративних районах Поліської зони. Ще в докризові часи підприємства Лісостепової зони мали значно кращі конкурентні переваги над підприємствами поліських адміністративних районів, а в умовах кризи цей розрив ще більше поглибився. Процес згортання обсягів виробництва сирого молока у сільськогосподарських підприємствах відбувався надто інтенсивно,

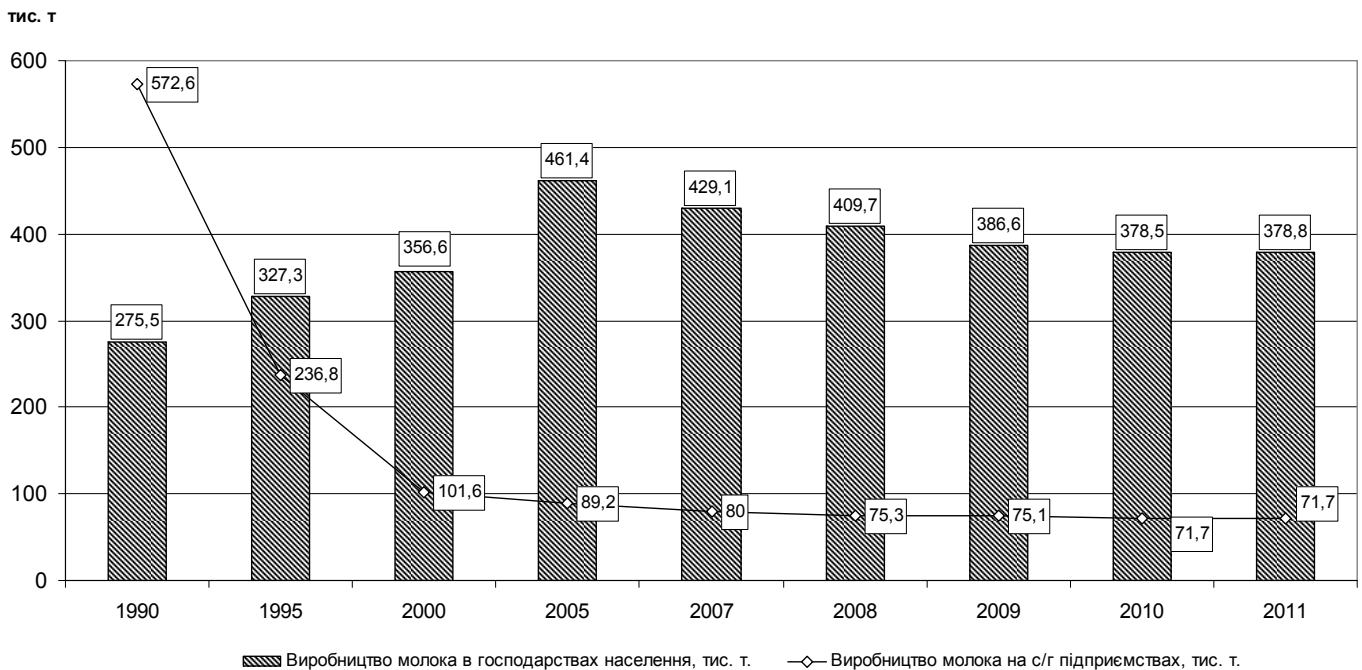
оскільки ні держава, ні органи місцевого самоврядування, ні самі підприємства не займалися пошуком засобів уповільнення цих негативних тенденцій. Слід зазначити, що в період найвищого рівня економічної кризи більшість підприємств почали переорієнтовуватися суто на рослинництво, в першу чергу вирощування зернових культур, оскільки цей вид діяльності був менш затратним і потребував менших капітальних вкладень [2].

Зменшення обсягів виробництва сирого молока і погіршення його якості викликали ланцюгову реакцію згортання потужностей і в інших ланках молокопродуктової вертикалі. Почали масово закриватися й зменшувати обсяги виробництва молокопереробні підприємства,

У статті обґрунтовується доцільність деталізації пріоритетів розвитку молокопродуктових підкомплексів окремих регіонів. Аналізуються основні тенденції виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами та особистими селянськими господарствами у Волинській області за період з 1990 по 2011 рік. Запропоновано стратегічні пріоритети розвитку молокопродуктових підкомплексів різних природно-кліматичних зон та територій, наближених до центрів підвищеної урбанізованості, даного регіону.

The article substantiates the expediency of the development priorities detailing of dairy subsectors of separate regions. The basic trends of milk production by agricultural enterprises and private farms in the Volyn' region over the period from 1990 to 2011 are analysed. A strategic development priorities of dairy subsectors of different climatic zones and areas close to highly-urbanized centres of this region are offered.

Рисунок. **Виробництво молока в різних категоріях господарств Волинської області за період з 1990 по 2011 рік**
(за даними Головного управління статистики у Волинській області)

які в докризові часи функціонували майже в кожному районному центрі. Поступово стала порушуватися пропорційність розвитку АПК регіону, в тому числі й молочного сектора.

Для молокопродуктового підкомплексу Волинської області необхідно розробити програму розвитку, основними заходами якої мають бути:

- вдосконалення регіональної інвестиційної політики у зв'язку з низькою інвестиційною привабливістю регіону;
- стимулювання розвитку інфраструктури як основи саморозвитку;
- вдосконалення механізму регіональної підтримки молокопродуктового сектора в умовах жорсткого обмеження бюджетних можливостей;
- стимулювання збуту місцевої продукції: розширення ринків збуту, покращення конкурентного середовища й посилення правових гарантій операцій суб'єктів продовольчого ринку.

Регуляторний вплив повинен бути спрямований на вирішення головних завдань, що стоять перед молокопродуктовим підкомплексом Волинської області: стабілізація, а потім прискорення розвитку виробництва продукції молокопродуктового підкомплексу; поліпшення продовольчого забезпечення населення; підтримка економічного паритету між галузями; зближення рівнів доходу і життя працівників молокопродуктового підкомплексу та інших галузей; захист місцевих товаровиробників. З необхідності вирішення перерахованих проблем визначені інструменти розвитку молокопродуктового підкомплексу:

- розвиток вертикальної кооперації та інтеграції як перехід на прогресивніший рівень господарювання в галузі;
- стимулювання виробництва в малих формах господарювання як бази розвитку молокопродуктового підкомплексу у Волинській області;
- сприяння розвитку більш укрупнених господарств як основи забезпечення подальшого розвитку підкомплексу.

Заходами, які мають реалізовуватися в рамках регіональної політики забезпечення сталого розвитку молокопродуктового підкомплексу, мають бути: стимулювання попиту підприємств молокопродуктового підкомплексу на нову техніку і технології, прискорення вибуття застарілого устаткування, розвиток програмно-цільового підходу до структурних перетворень і розвитку інфраструктури на основі реалізації національних, регіональних, муніципальних і відомчих цільових програм [3].

У процесі реалізації вказаних заходів перешкодами для їх реалізації буде дефіцит фінансових і досвідчених кадрових ресурсів, відсутність єдиного інформаційного простору.

Формування стратегії розвитку молокопродуктового підкомплексу Волинської області має базуватися на розумінні того, що на території даного регіону виділяються три молокопродуктові зони:

- 1) адміністративні райони Поліської зони;
- 2) адміністративні райони зони Лісостепу;
- 3) території, прилеглі до обласного центру та міст обласного підпорядкування.

Для першої зони характерним є найвищий рівень концентрації виробництва молока в приватному секторі, критичний рівень концентрації виробництва молокопродукції в зонах переробних підприємств, майже тотальна відсутність належної системи зберігання й транспортування молока, відсутність прийнятної рівня молочної спеціалізації на рівні суб'єктів господарювання, відсутність необхідного наукового забезпечення вдосконалення процесів виробництва та зберігання молока. У цій зоні мають місце поодинокі випадки ведення племінної справи, й то на застарілих методиках, повністю відсутнім є застосування новітніх технологій у генетиці. Низький рівень індустріалізації молочного скотарства в зоні Полісся культивує недотримання гігієни доїння, характеризується змішуванням молока від різних виробників, поодинокими є випадки формування логістичних систем збору молока та його якісного охолодження.

У зоні Лісостепу ситуація не така критична у зв'язку з більшою часткою концентрації виробництва молока в секторі сільськогосподарських підприємств, наявністю сировинних зон молокопереробних підприємств, вищим рівнем гігієни виробництва та наявністю сільськогосподарських підприємств, які спеціалізуються на молочному скотарстві. Порівняно з Поліською зоною тут значно потужнішою є племінна справа, використовуються технології, що базуються на іноземній генетиці, формується логістична інфраструктура збору, зберігання й транспортування молока.

Найвищим рівнем розвитку матеріально-технічної бази та інфраструктурного забезпечення відзначається молокопродуктовий підкомплекс у зонах, наближених до обласного центру й міст обласного підпорядкування. Це пов'язано з тим, що на території цієї зони значні обсяги молока виробляються в сільськогосподарських підприємствах, окремі з яких мають міні-заводи первинної переробки молока. Молокопереробні підприємства мають потужний сегмент постійних постачальників молокопродукції, забезпечується необхідний техніко-технологічний рівень гігієни доїння, охолодження й транспортування молока.

Виходячи зі значних відмінностей, що мають місце в рівнях розвитку молокопродуктового підкомплексу в трьох виділених зонах, вибір

стратегічних пріоритетів розбудови індустрії молочного скотарства та молокопродуктивних підприємств цих зон має базуватися на диференційованому підході.

Стратегічними пріоритетами розвитку молокопродуктового підкомплексу зони Полісся мають бути:

- 1) розширення потенціалу великотварного виробництва шляхом розвитку як виробничої, так і заготівельної молокопродуктової кооперації;
- 2) будівництво міні-ферм сімейного типу із середньою кількістю поголів'я 5-15 голів;
- 3) створення консультативних рад при районних адміністраціях щодо розвитку молочного скотарства на найбільш депресивних територіях;
- 4) фінансування за рахунок коштів районних бюджетів і бюджетів базового рівня гуртових ринків або структурних підрозділів на вже існуючих із продажу племінної худоби;
- 5) надання підтримки за рахунок коштів бюджету розвитку бюджетів базового рівня для придбання племінних тварин в особистих селянських господарствах;
- 6) координація зусиль органів місцевого самоврядування, молокопереробних підприємств і районних управлінь агропромислового розвитку щодо посилення контролю за гігієною доїння та проведення тестування якості молока на місці з відбраковкою неякісного;
- 7) створення державно-приватних партнерств на базі місцевої влади, особистих селянських господарств і молокоприймальних пунктів молокопереробних підприємств для встановлення доїльних апаратів та холодильного обладнання в місцевості, віддаленій від районних центрів;
- 8) на основі співпраці районних відділів земельних ресурсів, землевпорядних підприємств та органів місцевого самоврядування створення спрощених дозвільних механізмів відведення землі для будівництва молочних ферм.

Стратегічними пріоритетами розвитку молокопродуктового підкомплексу зони Лісостепу мають бути:

- 1) стимулювання закупівлі ремонтного молодняка в господарствах населення для створення нових великотварних ферм у межах молочних кластерів;
- 2) виділення дотацій із місцевих бюджетів сільськогосподарським товаровиробникам за посів кормових культур винятково для потреб молочного скотарства;
- 3) розширення переліку виробничого устаткування, яке постачатиметься сільськогосподарським виробникам на умовах фінансового лізингу із залученням вітчизняних та іноземних лізингодавців;
- 4) сприяння подальшому розширенню інтегрованих сільськогосподарських формувань (холдингів, корпорацій) на основі формування замкнутого молокопродуктового ланцюга (сільгоспвиробник – переробник – торговельна мережа);
- 5) стимулювання молокопереробних підприємств до укладення угод із сільськогосподарськими підприємствами та особистими селянськими господарствами щодо спільного фінансування будівництва молочних ферм;
- 6) надання органами місцевого самоврядування податкових і дозвільних преференцій суб'єктам молокопродуктового бізнесу, які нараховують поголів'я ВРХ, здійснюють агролісомеліоративні заходи та розбудовують соціальну інфраструктуру села.

Стратегічними пріоритетами розвитку молокопродуктивних підкомплексів зон, наближених до обласного центру та міст обласного підпорядкування, є:

- 1) суттєве збільшення частки заготівель молока в сільськогосподарських підприємствах (понад 50%) із часткою вищого ґатунку понад 70%;
- 2) розширення доступності середньострокових і довгострокових кредитних ресурсів на будівництво та модернізацію молочних тваринницьких комплексів і міні-заводів переробки молока шляхом створення молочного кластера, що дозволить компенсувати ставки за користування кредитами комерційних банків за рахунок коштів консолідованого бюджету кластера;
- 3) форсування процесу підвищення продуктивності молочних корів завдяки створенню агентств із надання ветеринарних послуг, активізації кооперативного руху із заготівлі кормів і приготування комбікорму;

4) усунення проявів цінової дискримінації «Західною молочною групою» та «Галичиною» місцевих молокопереробних підприємств, які не входять до жодних об'єднань підприємств і висока частка продукції яких характеризується значною доданою вартістю.

ВИСНОВКИ

За останні двадцять років у Волинській області відбулися значні де-структивні зміни як у сфері виробництва, так і у сфері переробки молока. Це пов'язано з демонтажем більшості великотварних сільськогосподарських підприємств (переважно у Поліській зоні). Незважаючи на те, що втрати виробництва молока частково були компенсовані за рахунок особистих селянських господарств, сировинна база виробництва молочної продукції надто звузилася, що пов'язано з погіршенням якості сирого молока.

Більше того, скорочення поголів'я молочних порід корів значною мірою вплинуло на динаміку виробництва органічних добрив, що призвело до зниження врожайності основних сільськогосподарських культур у більшості адміністративних районів. Це свідчить про те, що **стагнаційні процеси у сфері молочного скотарства з кумулятивним ефектом вплинули на протікання негативних тенденцій і в суміжних сегментах аграрної сфери регіону.**

Враховуючи те, що руйнація великотварних сільськогосподарських підприємств призвела до зростання кількості безробітних на селі, виробництво молока в особистих селянських господарствах було фактором не лише створення сировинної бази для розширеного відтворення власного господарства, а й одним з основних факторів отримання грошових доходів. Намагання максимізувати прибуток за рахунок збільшення обсягів продажу сирого молока призводило до проявів масової його фальсифікації, що вже на першій фазі молокопродуктової вертикалі знижувало конкурентоспроможність молочної продукції.

У цілому Волинська область має сприятливі передумови для розвитку молокопродуктового підкомплексу. Оцінюючи динаміку виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення, необхідно зазначити, що переміщення центру ваги з виробництва молока до сектора особистих селянських господарств супроводжувалося зниженням його якісних характеристик, що пояснюється відсутністю у значених виробників достатньої матеріально-технічної бази для зберігання, транспортування й первинної переробки молока, що й призвело до зниження конкурентоспроможності молока та молочних виробів. Враховуючи неоднорідність передумов розвитку молокопродуктового підкомплексу Волині, необхідно диференційовано підходити до вибору напрямів розбудови індустрії виробництва й переробки молока зон Полісся та Лісостепу, а також території, прилеглих до обласного центру та міст обласного підпорядкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березівський П.С. Регіональні особливості формування нових виробничих сільськогосподарських структур різних організаційно-правових форм господарювання як неінвестиційний чинник інтенсифікації сільського господарства / П.С.Березівський, Н.П.Осова // Агроекономіка. – 2008. – №19. – С.8–13.
2. Божидарнік Т. Інституціональні детермінанти структурної перебудови молочного сектора Волинської області / Т. Божидарнік // Економіст. – 2011. – №10. – С. 56–58.
3. Божидарнік Т. Реформа молокопродуктового підкомплексу: альтернативи та пріоритети / Т. Божидарнік // Економіст. – 2011. – №2. – С. 52–54.
4. Гржева О.М. Аналіз виробництва молока у Харківській області / О.М. Гржева // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2009. – №3. – С. 107–117.
5. Євтушевська О.О. Питання інноваційного розвитку молокопродуктового підкомплексу на регіональному рівні // Вісник соціально-економічних досліджень. 36.наук.пр. – Одеса: ОДЕУ. – 2004. – Вип. 17. – С. 103–107.
6. Заходим М.В. Розвиток молочної продукції Хмельницької області в контексті продовольчої безпеки / М.В. Заходим // Розвиток агробізнесу в Україні: проблеми, пріоритети, перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвячені 10-річчю ф-ту аграр. менеджменту (Україна, м. Житомир, 25–27 берез. 2010 р.). – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 222–223.
7. Ільчук М.М. Ефективне функціонування молокопродуктивного підкомплексу України. – К.: «Нічлава», 2004. – 312 с.
8. Канцевич С.І. Економічна ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Харківської області / С.І. Канцевич // Економіка АПК. – 2009. – №11. – С. 88–91.
9. Ковальова Л.М. Вплив сировинної бази на ефективність діяльності підприємств з переробки молока і м'яса в Житомирській області / В.В. Камінська // Зрівноважений розвиток регіонів в умовах глобалізації / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Житомир: ПП «Рута». – 2010. – С. 90–94.
10. Козак Ю.П. Стан та перспективи розвитку молочного підкомплексу регіону / Ю.П. Козак // Агроекономіка. – 2008. – №3–4. – С. 41–44.